

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Bij de begrippen worden ook telkens 'misuses and misconceptions' en 'suggested cross-references' vermeld. Dit is origineel maar deze staan ook vet afgedrukt, waardoor de concepten zelf niet meer in het oog springen.

Inhoudelijk is dit woordenboek diepgaander en minder interpretatief dan de *The dictionary of the work of W.R. Bion* van Lopez-Corvo (2003) — ook een Braziliaan — dat bij dezelfde uitgeverij werd uitgegeven (Vermote 2004 en Van Bouwel 2004). Tijdens mijn lezing van het werk van Sandler vond ik geen fouten of incoherenties. Dat was wel het geval bij Lopez-Corvo, die vooral in het late werk van Bion uitglijdt, bijvoorbeeld over diens gebruik van mystieke metaforen.

Bij Sandler komt de late Bion uitvoerig aan bod, bijvoorbeeld *A memoir of the future*, waarin Bion zijn gedachten in de vorm van een toneelstuk-roman naar voren brengt, waarbij de personages opgevoerd worden als delen van een persoonlijkheid. Een uniek voordeel van dit woordenboek is dat Sandler ook Bions bronnen heeft nageplozen. Daarbij geeft hij een goede insteek in de filosofische en mathematische oorsprong van bijvoorbeeld Bions transformatietheorie. Het hoofdstuk over filosofie is bijzonder. Sandler had toegang tot de bibliotheek van Bion, maar hij vermeldt niet wat hij in diens aantekeningen vond en wat zijn eigen veronderstellingen zijn. Dit is jammer.

Het boek is vrij hermetisch voor lezers die niet vertrouwd zijn met het werk van Bion. In die zin kan het bezwaarlijk een inleiding in het werk van Bion genoemd worden. Daarvoor zou ik de onvolprezen *New introduction to the work of Bion* van Grinberg (1993) aanraden. Het woordenboek met de vele citaten vervangt ook het doorworstelen en telkens herlezen van Bions werk niet, wat op zich een emotionele ervaring is. De poëzie en versheid van het werk van Bion gaat door de verklarende aanpak van het woordenboek verloren. Het is volgens mij vooral een boek voor mensen die

zich verdiepen in het werk van Bion en bij het lezen feedback en een ervaren medelezer willen.

Literatuur

- ABRAM, J. (1996). *Language of Winnicott*. Londen: Karnac.
- GRINBERG, L. (1993). *New introduction to the work of Bion*. Northvale: Jason Aronson.
- HINSHELWOOD, R. D. (1989). *A dictionary of Kleinian thought*. Londen: Free Association Books.
- LAPLANCHE, J. & PONTALIS, J.-B. (1967). *Vocabulaire de la psychanalyse*. Parijs: PUF.
- VAN BOUWEL, L. (2004). Bion door de ogen van een Zuid-Amerikaan. Bespreking van R.E. Lopez-Corvo, 'The dictionary of the work of W. R. Bion'. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 10, 232-234.
- VERMOTE, R. (2004). The dictionary of the work of W. R. Bion, Lopez-Corvo, R. E. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 46, 12, 862-864.

Van Bion tot Ferro

Bespreking van

Antonino Ferro (1999). *The bi-personal field — Experiences in child analysis*. The New Library of Psychoanalysis, 38. Londen: Routledge.

ISBN 978 0 415 21180 2, 210 pp., £ 19,99

MARC HEBBRECHT

In eerdere recensies heb ik de figuur van Antonino Ferro en zijn theorie over de analytische techniek beknopt voorgesteld (Hebbrecht 2002, 2005). Zijn betekenis voor de huidige psychoanalyse lijkt me zo groot dat ik niet kon weerstaan zijn eerste boek, dat in het Italiaans reeds in 1992 verscheen maar pas in 1999 in het Engels is vertaald, ook te bespreken. Het is niet mijn bedoeling te herhalen wat in de vorige recensies staat; wel wil ik enkele ideeën aanstippen die in de andere boeken minder prominent zijn.

In hoofdstuk 7 vat Ferro zijn theoretische model kernachtig samen. Zowel de analysant als de analyticus beoogt de creatie van een relationeel en emotioneel veld. Binnen dit veld worden weerstanden opgebouwd waaraan de analyticus in eenzelfde mate bijdraagt als de analysant. De analysant neemt dit waar vanuit een invalshoek (‘vertex’) die de analyticus nog niet kent, en zal als reactie op wat hij waarneemt personages opvoeren — zoals in een toneelstuk — die de analyticus signaleren wat er zich op een dieper niveau afspeelt. De analyticus dient zich deze ‘vertex’ geleidelijk eigen te maken. In plaats van te vertalen of te decoderen, komt de constructie van nieuwe betekenis op de voorgrond. Het analytische paar bedenkt nieuwe verhalen die verder doordacht en getransformeerd worden. De analyticus onthoudt zich hierbij van autoritaire duidingen. Hij prikkelt bij voorkeur de reflectieve capaciteit van de patiënt en verruimt zijn bevattend vermogen (de ‘container’). Bij interventies gaat het meer om het voorleggen van iets — dat nog niet ingevuld is en in de loop van de tijd vorm zal krijgen — op een manier zoals een duet gespeeld wordt. De personages die in de analytische dialoog, in het spel en de tekeningen van kinderen, in dromen ten tonele worden gevoerd om vervolgens te verdwijnen, zijn op te vatten als affectieve hologrammen. Hiervan geeft Ferro talloze klinische voorbeelden. Ze verhalen over het psychische functioneren van het analytische paar. De analytische basishouding is hierbij geïnspireerd door het werk van Bion uit de jaren zestig. Deze houding laat zich met de volgende vereenvoudigende kernwoorden omvatten: (ver)wachten, zich afstemmen op de patiënt in rêverie, innemen en ontvangen, verdragen, metaboliseren (of psychisch verteren), transformeren, denkbaar maken, alfabetiseren, symboliseren en conceptualiseren, teruggeven... Ferro voegt eraan toe dat de analyticus van luistervertex dient te wisselen: het verleden, de onbewuste fantasieën, de actuele realiteit, de analytische relatie.

Ook merkbaar is de invloed van Winnicott, die door Ferro minder erkend wordt: zoals in een ‘squiggle game’ laat de analyticus zijn onbewuste letterlijk spreken; hij construeert mee het verhaal in wording dat door de beide analytische partners gestalte krijgt. Hoever staan we niet af van de abstinentie die Freud als regel heeft opgelegd? Ferro besteedt in dit boek veel aandacht aan het concept ‘functioneel aggregaat’ dat de tegenhanger is van het concept ‘bastion’, beschreven door de Barangers, twee Franse psychoanalytici die naar Zuid-Amerika zijn uitgeweken. Het functionele aggregaat wordt gedefinieerd als een Gestalt van verbale, emotionele en lichamelijke elementen die opduiken in het analytische veld in de vorm van beelden, personages en narratieve sequenties. Een functioneel aggregaat is een variabele communicatie, gekenmerkt door opduiken, veranderen, wisselende levendigheid en verdwijnen. Twee psyches communiceren met elkaar via de projectieve identificaties die op dat moment aan de orde zijn, door personages of karakters te scheppen. Wanneer een analysant opeens spreekt over een boze jongen, kunnen we dit narratieve element opvatten als een affectief hologram van de analytische relatie zoals die op dat specifiek moment door de patiënt beleefd wordt. De analyticus kan zich afvragen of de patiënt zich door de analyticus geïnfantiliseerd heeft gevoeld. Een ander voorbeeld: een analyticus overweegt tijdens de zitting om de frequentie te verhogen. Op dat specifieke moment detecteert hij een onuitgesproken verzoek van de patiënt naar meer ruimte tot fantaseren.

Ferro voelt niet veel voor duiden, wel voor spreken. Soms bestoken we patiënten met duidingen alvorens er psychische ruimte beschikbaar is om deze te ontvangen. Ferro verwondert zich er niet over dat in kleiniaanse analyses, waar diepe duidingen niet geschuwd worden zo veel thema’s verband houden met vijandigheid en achtervolging. Dit is onvermijdelijk wanneer de patiënt zich met duidingen bestookt voelt.

Expansie van psychische ruimte is volgens Ferro het allereerste doel van de psychoanalyse; we bereiken niets door in een container materiaal te duwen wanneer er geen ruimte beschikbaar is.

Zijn beschrijving van de pathologie van de droomfunctie is interessant. Ferro onderscheidt hallucinaties waarbij objecten gepercipieerd worden die niet bestaan, van 'transformaties in hallucinosis' waarbij verbanden tussen niet bestaande objecten gepercipieerd worden. De tegenoverdrachtsdroom verdient evenveel aandacht als de vertelde dromen van de patiënt. Verwijst de tegenoverdrachtsdroom naar een onopgelost probleem van de analyticus, fungeert deze als een soort 'reiniging' of betreft het een reactie op destructieve elementen die van de patiënt uitgaan? De lezer krijgt op deze vragen een genuanceerd antwoord.

Ferro levert met dit boek een waardevolle bijdrage aan de hedendaagse psychoanalyse. Hij plaatst zich op één lijn met andere hedendaagse analytische denkers als Ogden, Botella, Parsons en Grotstein. Ik wil hem ook niet idealiseren; soms wordt hij dogmatisch wanneer hij van leer trekt tegen opvattingen over interpretatie, alsof duiding en analytische abstinentie uit de tijd geraken. En veel van zijn kritiek is reeds lang geleden geuit. Bij interpretaties moeten we de timing inderdaad niet uit het oog verliezen, maar dat wisten we al lang. Zijn latere boeken brengen maar weinig nieuws. Ogden, die vanuit hetzelfde denkkader werkt, lijkt mij een rijkere auteur. In deze tijd van mentalisatie zorgt Ferro er echter wel voor dat het onbewuste overeind blijft in de klinische beschrijvingen. En dat is broodnodig!

Literatuur

- HEBBRECHT, M. (2002). Over personages en verhalen. Bespreking van A. Ferro (2002): 'In the analyst's consulting room'. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 8, 258-260.
- HEBBRECHT, M. (2005). Spreken is goud, denken is zilver. Bespreking van A. Ferro

(2004): 'Seeds of illness, seeds of recovery — The genesis of suffering and the role of psychoanalysis'. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 11, 216-218.

Psychoanalyse in ontwikkeling

Bespreking van

Mark Kinet & Luc Moyson (2005). *Grootse patiënten, kleine therapeuten — Narcisme en psychotherapie*, Psychoanalytisch Actueel nr. 1. Antwerpen /Apeldoorn: Garant.
ISBN 978 90 441 1736 3, 100 pp., € 15,40,

Mark Kinet & Rudi Vermote (2005). *Mentalisatie*, Psychoanalytisch Actueel nr. 2. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
ISBN 978 90 441 1740 0, 132 pp. € 18,90

IRENE METTROP

Vorig jaar verschenen kort na elkaar de eerste twee delen van de nieuwe reeks *Psychoanalytisch Actueel*, die zich tot doel stelt als forum te dienen om recente toepassingen van het psychoanalytische gedachtegoed met hun multiculturaliteit en hun technische diversiteit onder de aandacht te brengen.

De inleiding van *Grootse patiënten, kleine therapeuten — Narcisme en psychotherapie* wordt verzorgd door Kinet. Na een poëtische introductie geeft hij een helder overzicht van de theorievorming vanaf Freud tot in het heden. Op deze wijze zorgt Kinet voor een goede opfrisser voor de lezer, alvorens deze zich naar de volgende hoofdstukken begeeft.

Cambien werkt het begrip narcisme in zijn bijdrage *Vier personages* verder uit en maakt daarbij, tussendoor, enkele puntige opmerkingen die ik u niet wil onthouden: 'Narcisme is de aartsvijand van de psycho-